

Sarıkamış Harekâtı'nın 100. Yıldönümü ve şehitlerimizi anma etkinlikleri kapsamında Şenkaya ilçesine bağlı Gaziler Mahallesi'nde düzenlenen törende Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinden gelen çok sayıda temsilci orada buluşarak Sarıkamış şehitlerini andılar. Vali Yardımcısı, Kaymakam, Türkiye İzcilik Federasyonu Başkanı Hasan Dinçer Subaşı, Büyükşehir Belediye Başkan Vekili Eyüp Tavlaşoğlu, 9 ülkeden gelen 500 izci katıldı.Ellerinde bayrak ve "90 bin yürek, 90 bin er, dillerde tekbir, Allahuekber", "Her yerden geldiler, kardan kefen giydiler, sizlersiniz ölümsüz şehitler, Allahuekber" "Kefensiz kar çiçekleri" yazılı dövizler taşıyan öğrenciler de tören alanında yer aldılar.

Tarihin akışını değiştiren, Türk milletinin fedekarlığının ve vatan aşkının destanlaştığı Sarıkamış Harekatı'nın 100'üncü yılındayız.

Bir asır önce neler oldu? Sarıkamış harekatının tarihteki yeri, şartlar, zorluklar, hedefi, sonucu, esirlerin durumu, Enver Paşa'nın niyeti ve Almanya etkisi nelerdi?

Ortadoğu gazetesinden Orhan KARATAŞ Sarıkamış Harekâtı ile ilgili aşağıda verilen Araştırma yazısında bu sorulara yanıt arıyor.

"Sarıkamış harekatının tarihteki yeri ve önemi

Doğu cephesinde Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya değil, Rusya'nın Osmanlı'ya saldırmıştır. Sarıkamış taarruzu Ruslarla bir dizi muharebeden yaklaşık bir buçuk ay sonra yapılmıştır. Taarruz planı hazırlanırken ihmal edilen en önemli konu ikmal ve iaşe teminidir. Ancak mevcut imkanlar Erzurum'da bulunan 3. Orduyu zaten beslemeye yetecek genişlikte değildir. Taarruz etmekle etmemek arasında iaşe yönünden büyük bir fark yoktur.

Neredeyse her yıl büyük toprak kayıplarına uğrayan, daha 2 yıl önce Balkan Harbi felaketini yaşamış olan Osmanlı, uzun zaman sonra ilk defa bir cephede üstünlük kuracak ve galip gelecekti. Bu üstünlüğün Ruslara karşı olması hayati derecede önemliydi. Sarıkamış Hareketi bütün bu kayıpların telafisi ve bir ölçüde intikamı anlamına da geliyordu. Planlanan gibi sonuçlanması durumunda can çekişen İmparatorluk yeni bir nefes alma imkanı bulacak ve dünya dengeleri büyük ölçüde değişecekti. Rusları Türk taarruzlarından kurtaran, nispet kabul etmeyecek derecede üstün olan ikmal imkanları ile Türk kıtalarını arkadan çeviren hastalık, açlık ve fırtınalardır.

Savaşın sonunda Ruslar ağır kayıplara uğramışlardır ve Doğu Anadolu'da ilerlemeleri durmuştur. Bir yılda ancak toparlanmışlar ve çok az ilerleyebilmişlerdir. Ermeni hainlerinin gözü korkmuş ve bir süre sinmişlerdir. Hepsinden önemlisi Türk askerinin kahramanlığı ve hangi şartlarda olursa olsun savaşma azmi ve yeteneği bu savaşla bir defa da zirve yapmış ve daha sonraki kurtuluş mücadelesine ilham ve şevk vermiştir. Çanakkale, bu yüzden geçilmez olmuş, Kurtuluş savaşının milli direniş ateşi burada tutuşmuştur.

Ruslar Sarıkamış harekatında ele geçirdikleri rütbesiz esirleri ve sivil halktan çok kimseyi 30 kişilik vagonlara 50-60 kişi istif ederek, Sibirya'nın en uzak ve en soğuk bölgelerine sevk ettiler. Yaklaşık 2 ay süren yolculuk esnasında, açlık, bakımsızlık ve tedavi imkanlarından yoksunluk yüzünden esirlerin yüzde 50'den fazlası yollarda şehit oldu. Askerler ayakta ancak durabildikleri vagonlarda günlerce yolculuk ettiler. Yol boyunca esirlere ekmek ve su verilmedi.

Türk tarihinin ve beraberinde dünya tarihinin akışını değiştiren Sarıkamış harekatın üzerinden 100 yıl geçmiş olsa da, tartışmalar bitmemiştir. Öncelikle hep gözardı edilen bir gerçeğin altını çizmek gerekiyor. Rusya tarihte en çok tehdit aldığımız, en çok savaştığımız, en çok şehit verdiğimiz, en büyük toprak kayıplarına uğradığımız devlettir. Tarihe 93 harbi diye geçen (1876-1877) savaşlarda Tuna boylarında ve Kafkaslarda çok ağır kayıplar verdik. Sırbistan'ı, Romanya'yı, Yunanistan'ı bu yüzden kaybettik. Gümrü'yü Kars'ı, Batum'u, Ardahan'ı elimizden çıkarmak zorunda kaldık. Karadağ ve Bulgar prenslikleri Rusya etkisiyle başımıza bela oldu. Rus orduları Çatalca'ya kadar dayandı. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasından sonra da bu tehditler bitmemiştir. Türkiye'nin NATO'ya ağır bedeller ödeyerek girmesinin temel sebebi Rus tehditleridir.

Harekatın gerekçeleri

Sarıkamış harekatının yapılması için birçok gerekçe vardı. Rusya'dan cesaret bulan Ermeniler, isyan ve çetecilik hareketlerine başlamışlardı. Devlet kendi toprakları içinde güvende değildi. Rusya'nın birinci dünya savaşındaki durumu ve Kafkas cephesindeki zayıflığı, rövanşı almak için bir fırsat sayılmış, ancak taktik hatalar yapılmıştır. Bu hatalardan en önemlisi, 3. Ordunun başında bulunan ve çok tecrübeli bir komutan olan Hasan İzzet Paşa'nın gereğinden çok ihtiyatlı davranması ve Köprüköy savaşlarında ele geçirdiği üstünlüğü sonuca ulaştırmak yerine,

vehimlere kapılıp geri çekilmesidir. Nitekim, Ramazan Balcı, Sarıkamış harekatını bize göre çok doğru ve geniş bir açıdan değerlendirdiği "Tarihin Sarıkamış Duruşması" isimli eserinde "bu kuşatma manevrası Köprüköy savaşının yapılması için 3. Ordu komutanlığının elindeki kuvvetleri tümüyle kullanmadığından kaynaklanan hatanın zorunlu bir sonucuydu." Demektedir.

İkmal ve iaşe zorlukları

Başka bir önemli gerçek de, Doğu cephesinde Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya değil, Rusya'nın Osmanlı'ya saldırmasıdır. Sarıkamış taarruzu Ruslarla bir dizi muharebeden yaklaşık bir buçuk ay sonra yapılmıştır. Taarruz planı hazırlanırken ihmal edilen en önemli konu ikmal ve iaşe teminidir. Kışlık giyecek ve yardım getiren 2 geminin Karadeniz'de batırılması sıkıntıyı çok daha büyütmüştür. Ancak mevcut imkanlar Erzurum'da bulunan 3. Orduyu zaten beslemeye yetecek genişlikte değildir. Taarruz etmekle etmemek arasında iaşe yönünden büyük bir fark yoktur. Onbirinci Kolordu kumandanı Galip Paşa'da ikmal güçlüklerini dile getirerek, taarruzun yaza bırakılmasını istemiştir. Galip Paşa'yı dinleyen Enver Paşa, yanındaki Bronzard Paşa'ya dönüp, "sanki Ruslar bizi o zamana kadar bekleyecek değil mi?" diyerek, konunun diğer bir boyutuna dikkat çekmiştir.

3. Ordu'nun harekata katılan 120 bin askerinden 80 bini muharipdir. Muharip sınıfın ordu içindeki ağırlığı yüzde 60'ı buluyordu. Kışın harpsiz geçirilmesi ya da müdafaa da kalınması durumunda, bu oranın korunması mümkün değildi. Bu kadar insanın Ankara, Sivas, Erzincan, Elazığ, Erzurum veya Basra, Musul, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Muş hattında insan sırtında ve yük hayvanlarıyla taşınacak erzakla değil bir iki yıl, birkaç ay bile beslenmesine imkan yoktu.

Enver Paşa ve Almanya etkisi

Sarıkamış harekatıyla ilgili tartışmaların düğümlendiği bir nokta da Enver Paşa'nın Almanya ile işbirliği yapmak istemesidir. Almanlar Sarıkamış taarruzun yapılması hakkında bir baskı unsuru olmaktan çok projeyi el altından teşvik ederek neticesinden emin olmadıkları bir harekette ön planda bulunmaktan kaçındıkları söylenebilir.

Enver Paşa 1911 Temmuzunda yazdığı mektuplarında kendisindeki Alman sevgisinin duygusal olmayıp, her iki memleketin menfaatlerinin uzun süre yürüyebileceğine olan inançtan kaynaklandığını belirtir. Sarıkamış harekatına Enver Paşa'nın Alman hayranlığı ve Almanların Osmanlı'yı kendi hesapları için savaşa sürükleme oyununu olarak bakmak, son derece yanlış, sığ ve yanıltıcıdır. Enver Paşanın büyük hedefleri ve idealleri vardı. Bu hedefler asla ulaşılmaz değildi.

Plana uyulmadı

Dr. Ramazan Balcı, "intihar girişimi sayılabilecek bu hareketlerin psikolojik arka planında, son bir çılgınlıkla, ölümle pençeleşen İmparatorluğu kurtaracak mucizeyi aramanın yattığını" söylemektedir. Bize göre de bu tespit son derece doğru ve yerindedir. Nitekim, harekat planının çok doğru ve akıllıca yapıldığı bugün de kabul edilmektedir. Felakete yol açan yanlışlık ve eksiklik bu planın uygulamasında yaşanmıştır.

Özellikle Onuncu Kolordu Komutanı Hafız Hakkı beyin plana uymak yerine, gereksiz inisiyatif kullanması ile meydana gelen gecikme, savaşı kaybetmenin temel sebebidir. Onbirinci Kolordu Komutanı Galip Paşa'nın da harekat sırasında kendisinden bekleneni yapmakta çok zayıf kaldığı, üzerinde ittifak edilen bir gerçektir.

Neredeyse her yıl büyük toprak kayıplarına uğrayan, daha 2 yıl önce Balkan Harbi felaketini yaşamış olan Osmanlı, uzun zaman sonra ilk defa bir cephede üstünlük kuracak ve galip gelecekti. Bu üstünlüğün Ruslara karşı olması hayati derecede önemliydi. Sarıkamış Hareketi bütün bu kayıpların telafisi ve bir ölçüde intikamı anlamına da geliyordu. Planlanan gibi sonuçlanması durumunda can çekişen İmparatorluk yeni bir nefes alma imkanı

bulacak ve dünya dengeleri büyük ölçüde değişecekti.

Hastalık, açlık ve fırtına

Edebi eserlere konu olan Sarıkamış kayıpları farklı rakamlarla anılır. Yaklaşık 15 gün süren taarruz ve geri çekilme sonucunda her iki ordu da taarruzdan evvel bulundukları hatlarında hareketlerine son verdiler. Muharebe alanında Rus ordusunun kayıpları Türk ordusundan az değildir.

Geri çekilme esnasındaki son birkaç güne kadar taarruz inisiyatifi devamlı olarak Türk kıtalarının elinde kalmıştır. Türk kıtaları son ana kadar çok çetin şartlarda Ruslara ağır kayıplar verdirdiler. Rusları Türk taarruzlarından kurtaran nispet kabul etmeyecek derecede üstün olan ikmal imkanları ile Türk kıtalarını arkadan çeviren hastalık, açlık ve fırtınalardır. Kayıplar konusunda çok farklı rakamlar verilmiştir.

Çeşitli kaynaklar 60 bin ile 90 bin arasında bir kayıptan söz eder. Hangi rakam esas alınırsa alınsın, çarpışmalarda verilen şehit sayısı, toplam kayıp sayısının üçte birini geçmemektedir. Harekat sırasındaki donukların toplamıyla ilgili verilen rakamların en büyüğü dahi 13 binden fazla değildir. Bit ve salgın hastalıklar ve firarlar diğer kayıpları oluşturmaktadır.

Rus kayıpları, 20 bin ölü 9 bin donuk olmak üzere 30 bin civarındadır. 12 bin hasta vardır.

Hedef Kafkasya idi

Bu kadar ağır şartlar altında yapılan Sarıkamış harekatı esasen her türlü ihtiyacın düşünüldüğü bir cephe açma hareketi değildi. Kafkasya'nın etnik özellikleriyle, bu bölgede sürdürülen propaganda çalışmaları ve Rusların batı cephesinde zorlanmaları, Türk Genelkurmayına ani bir baskınla ağır kayıplar verdirilmesi durumunda Rus ordusunun Kafkasyayı boşaltacağı fikrini vermişti. Bu yapıldığı takdirde Türk kuvvetleri yerinden beslenme şartıyla Kafkasyada tutunabilirdi. Harekat başarılabilseydi bu tahmin gerçekleşecekti. Zira Türk taarruzu işitildiği günlerde Ruslar Tiflis'i boşatmaya başlamışlardı. Ne var ki her türden yetersiz imkanlara komutanların taktik hataları eklenince, bileşenlerin sonucu olarak Sarıkamış felaketi ortaya çıktı.

Bizim vatanımız işgal edilmişti

Sarıkamış hareketı 3. Ordunun büyük kısmının kaybıyla neticelenmekle birlikte, Ruslara'da kendilerini mağlup ilan ettirecek kadar büyük zarar vermiştir. Rusların Erzurum cephesini Mart 1916'da yardıkları düşünülecek olursa, Sarıkamış harekatıyla Erzurum'un düşmesi arasında bir yıllık sürenin geçtiği görülür. Bu arada sınırlı sayıda mevzi sayılabilecek çatışmalar olmakla birlikte, büyük çaplı bir taarruz yaşanmamıştır. Sonuç alınamamış olsa da, bu harekat Türk tarihinin çok önemli bir kilometre taşıdır. Savaşın sonunda Ruslar ağır kayıplara uğramışlardır ve Doğu Anadolu'da ilerlemeleri durmuştur. Bir yılda ancak toparlanmışlar ve çok az ilerleyebilmişlerdir.

Ermeni hainlerinin gözü korkmuş ve bir süre sinmişlerdir. Hepsinden önemlisi Türk askerinin kahramanlığı ve hangi şartlarda olursa olsun savaşma azmi ve yeteneği bu savaşla bir defa da zirve yapmış ve daha sonraki kurtuluş mücadelesine ilham ve şevk vermiştir.

Çanakkale, bu yüzden geçilmez olmuş, Kurtuluş savaşının milli direniş ateşi burada tutuşmuştur. Bütün bunların yanında bir de sadece o bölge insanına, yani bize özel bir durum vardır; Doğu Anadolu'da bölgesinde Rus işgaline uğramış olan ve zulüm görenler, bizim dedelerimizdi. Enver Paşa bizim yurdumuzu, bizim dedelerimizi bu işgalden kurtarmaya gidiyordu. Sonuç felaket de olsa, sadece bu niyetinden dolayı kendisine müteşekkiriz.

Eldeki belgeler

Enver Paşa ve Sarıkamış faciasıyla ilgili eldeki en önemli belge, Sarıkamış harekatında katılan Köprülü Kaymakam (Yarbay) Şerif'in anılarıdır. Sami Önal tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Aynı kitap daha sonra Dr. Mustafa Görüryılmaz tarafından da yayınlanmıştır. Görüryılmaz'ın kitabında yer ve mekan isimleri ile haritalar daha doğru olarak yer almaktadır. Özellikle son yıllarda Sarıkamış ve Sarıkamış harekatıyla ilgili çok sayıda eser piyasaya çıkmıştır. Bunların tamamı Kaymakam Şerif'in kitabının etrafında geliştirilmiş yayınlardır. Çok önemli bir kaynak olmasına rağmen Kurmay Yarbay Şerif beyin bu kitabına ihtiyatla yaklaşmak gereklidir.

Çünkü, oldukça ön yargılıdır. Enver Paşa peşinen suçlu ilan edilmiş ve kitap tamamen bu ön yargılar üzerine kurgulanmıştır. Bunun çok çeşitli sebepleri vardır. İlk çeviriyi yapan Sami Önal'da bu duruma dikkat çekiyor ve şu değerlendirmelerde bulunuyor; "Yarbay Şerif, Enver Paşa'dan daha yaşlı, mezuniyet yılı bakımından daha eski idi.

Ama rütbece öne geçen Enver Paşa, geride kalan Şerif Bey'di. Üstelik Şerif Bey, 1918 yılı başlarında Sibirya'daki esaretinden kurtulup ülkeye döndükten iki ay sonra, Enver Paşa tarafından emekli edilmişti. Tüm bu olumsuzluklar bir araya gelince kuşkusuz ki Şerif Bey'den yazdığı kitapta Enver Paşa'yı göklere çıkarması beklenemezdi. Ancak eleştiriler biraz daha yumuşak olabilirdi."

Ölümle pençeleşen İmparatorluk

Yarbay Şerif Bey'in kendisi de bir hesaplaşma gayretine rağmen, kitabının sonunda şöyle bir tespitte bulunuyor; "Balkan Savaşı'ndan sonra bir kurtuluş yolu bulmaya gereksinim duyan herkes, Enver'i karşısında emre hazır görünce eteğine sarıldı. Aman bize acı ve rehberlik et denildi. Çünkü denize düşmüştük. Enver rehberlik etti. Kurtuluş yolunda koşan bu genç kılavuz yaratılışı gereği, iz boyunca yürümedi.

Çünkü iz zahmetliydi, uzuncaydı, ileri görüş, önlem ve sezgiye gerek gösterirdi. Enver, kestirme yoldan yürüyerek çabuk varmak gibi delice bir hevese kapıldı, uçuruma atıldı. Biz de birlikte!" Yarbay Şefik Beyin bir cümlesinin daha altını önemle çizmekte fayda görüyorum. Şöyle diyor; "Sizi inandırmak isterim ki, Enver'le Hafız Hakkı'nın amacı da hizmetti ve her ikisi her gün ateş içinde bulundukları için on kez yaralanabilirlerdi."

Prof. Dr. Bingür Sönmez'in "Ateşe Dönen Dünya" kitabında da altı çizilen, "İntihar girişimi sayılabilecek bu hareketlerin psikolojik arka planında, son bir çılgınlıkla, ölümle pençeleşen İmparatorluğu kurtaracak mucizeyi aramanın yattığı …" yaklaşımını, bu konuda değerlendirme yapan herkesin, mutlaka hesaba katmak zorunda olduğunu belirtmeliyim.

Yönetilebilir risk

Enver Paşayla ilgili çok şey söylenebilir. Ancak, vatanseverliğinden, iyi niyetinden ve kahramanlığından kimse şüphe edemez. Nitekim, harekatın 90. yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından ilk defa yayınlanan bildiride de, "yönetilebilir riskle, yönetilemeyen risk" olgusuna dikkat çekilmiştir. Aynı kanaatte olduğumuzu, Sarakamış'la ilgili olarak yazdığımız çok sayıdaki yazıda ortaya koymaya çalıştık. Sarıkamış harekatı düşünce ve planlama bakımından son derece isabetlidir. Bugün bile hiç kimse harekat planının yanlışlığından söz etmez. Hatta mükemmel olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak donanım, zamanlama ve özellikle de uygulamadaki yetersizlik, riski yönetilebilir olmaktan çıkarmış ve ne yazık ki felaketi getirmiştir.

Top tepesi

Çocukluğum ve gençliğim Sarıkamış'ta geçti. Bizim evimizin yaslandığı ve eteklerinde futbol, tepesindeki oyuklarda saklambaç oynadığımız küçük tepede, Sarıkamış harekatında en kanlı çarpışmalarının yaşandığı ve en hayati mevzilerinin bulunduğu mekandır. Kaymakam Şerif bakın o tepeyi nasıl anlatıyor; "Başı kesilmiş bir havuç gibi görünen tepenin kendi küçük, yeri mühim. Kuzeyden ve batıdan gelen boğazlara düğüm noktası olan tepe. Orayı alan Sarıkamış'ı almış olacak. Tepenin ne olduğunu, almak isteyen gibi, vermek istemeyen de biliyor. Mitralyözlerini yerleştirmişler, ne pahasına olursa olsun tepeyi kaptırmayacaklar. Kesif ateşe karşı kırıla kırıla saldırarak işte tepenin siperlerindeki düşmanı bir tane kalmayacak kadar mahvettik. Tam tepeyi alalım derken

düşman orayı gene askerle doldurdu. Dolanı gene boşalttık, boşalan gene doldu. Kaç defa, biz öle öle boşaltırken, o dola dola ölüyor. Karla örtülü tepenin karlı iki taraftan giden binlerle ve binlerin sıcak kanıyla şehra şerha, benek benek ve kızıl kızıldır."

Esirlerin feci durumu

Ruslar, Sarıkamış harekatında ele geçirdikleri rütbesiz esirleri ve sivil halktan çok kimseyi 30 kişilik vagonlara 50-60 kişi istif ederek, Sibirya'nın en uzak ve en soğuk bölgelerine sevk ettiler. Yaklaşık 2 ay süren yolculuk esnasında, açlık, bakımsızlık ve tedavi imkanlarından yoksunluk yüzünden esirlerin yüzde 50'den fazlası yollarda şehit oldu. Askerler ayakta ancak durabildikleri vagonlarda günlerce yolculuk ettiler. Yol boyunca esirlere ekmek ve su verilmedi. Yolculuk esnasında vagonların açılmasına izin verilmiyordu.

Tuvaletin bulunmadığı vagonlarda insan pislikleri ayak altına bırakılıyordu. Kokunun şiddetinden vagonların yanına yaklaşma imkanı yoktu. Pislikten kaynaklanan ishal ve tifüs yaygın bir şekilde devam ediyordu. Asker arasında hergün 4-5 ölüm olayı yaşanıyordu. Cenazeler 3-4 gün vagonlardan alınmıyor veya yolculuk esnasında dağ başlarına bırakılıyordu. Benim dedem de, tıpkı İhsan Paşa gibi, tıpkı Yarbay Şerif gibi Ruslara esir düşmüş ve Sibirya'da 3 yıl sürgün hayatı yaşadıktan sonra tekrar geri dönmüştür. Soğuktan üşüttüğü ayaklarındaki yaralar, esaret dönüşünün ardından daha da artmış ve kangrene dönüşerek ölümüne sebep olmuştur.

Halk ruhundaki izler

Sarıkamış'ın Türk tarihindeki yeri bir Çanakkale'den, bir Sakarya'dan farklı değildir. Bu uzun ve amansız savaşlar bölge halkını o kadar yormuş, o kadar üzmüş, o kadar yıldırmıştır ki, bunu manilere, türkülere dökmüşlerdir.

Soğanlıda soğan olur

Kar tipisi, boran olur

Urusu bozgun görenler

Anasından doğan olur.

Sarıkamış faciasının halk ruhunda ne derin izler bıraktığını anlatan bir başka mani yürekleri dağlamaktadır. Mehmet Akif Çanakkale şehitleri için "bir hilal uğruna Yarab ne güneşler batıyor" demişti. Ondan yıllarca evvel o havali halkı aynı duyguyu şöyle anlatıyordu;

Çadırlar dağa kuruldu

Hücum borusu vuruldu,

Bir Sarıkamış uğruna

Doksan bin fidan kırıldı.

Çanakkale şehitliklerini gezerken, oradaki bir mihmandarın sözleri beynime çivi gibi çakılmıştı. Yağmur yağdıktan sonra şehit kemiklerinin ortaya çıktığını ve güneş vurunca bu kemiklerin parladığını anlatıyordu. Hemen aklıma Sarıkamış geldi. Aynı şey orada da yaşanmış olmalı ki, şu iç sızlatan mani dillere destan olmuş;

Yüzbaşılar binbaşılar

Tabur taburu karşılar

Yağmur yağıp gün değince

Yatan şehitler ışılar.

Sarıkamış'ın ne olduğunu "Yurttan yazılar" dan aktaralım; "Şu çamlar içindeki Sarıkamış. Çam ki, ağaçların en necibi. Her vakit yeşil, her vakit reçine kokulu çam. Gözlere ziyafet, ruhlara ferahlık ve ciğerlere şifa olan çam. Hepsi 68 bin Türk yiğidine dikilmiş mezarlık ağaçları gibi. Yumruklarımı sıka sıka hıçkırıyorum..."

Bayrak tepe

Son yıllarda ülkemizin her yerinde birbirinden güzel bayrak direkleri dikiliyor. O direklerde ay yıldızlı bayrağımızı görmek insana ayrı bir gurur ve heyecan veriyor. Ancak Sarıkamış'da şehitlerimiz anısına 2 bin 635 metre yükseklikteki "Cıbıltepe'ye" dikilen bayrağı gördüğümde duyduğum heyecanı, hiçbir şekilde anlatamam. Bir bayrak ancak bu kadar güzel, bu kadar şanlı ve bu kadar kutsal olabilir. O tepe bugün artık "Bayrak tepe" olarak biliniyor ve ebediyete kadar da öyle kalacaktır. Son söz Ateşe Dönen Dünya'dan: "Ayağınıza sıcak bir ayakkabı, sırtınıza kalın bir palto aldığınız zaman, lütfen onları hatırlayınız."

Sarıkamış Harekâtının 100. yılında ÜlKÜTEK olarak tüm şehitlerimizi rahmet minnet ve şükranla anıyoruz.